ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра міжнародних економічних відносин

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР ВІДХИЛЕНЬ ВІД ПАРИТЕТУ КУПІВЕЛЬНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ВАЛЮТ (НА ПРИКЛАДІ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ)

Виконав здобувач першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
ОПП “Міжнародні економічні відносини”
спеціальності 292 “Міжнародні економічні
відносини”

_____ Скварій Артемій Андрійович
(підпис)

_____ Науковий керівник Миронова Мар’яна Ігорівна
(підпис) к.е.н., доцент

Львів – 2026

АНОТАЦІЯ

Скварій А. А. Макроекономічний вимір відхилень від паритету купівельної спроможності валют (на прикладі країн Східної Європи). – Рукопис.

*Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня бакалавра за освітньо-професійною програмою «Міжнародні економічні відносини» зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини». – Львівський торговельно-економічний університет. Львів, 2026***.**

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню теоретичних і практичних аспектів відхилень валютних курсів від паритету купівельної спроможності (ПКС) та їх макроекономічного значення для країн Східної Європи.

Визначено основні фактори, що зумовлюють відхилення валютних курсів від ПКС, зокрема інфляційні процеси, різницю у продуктивності праці, структурні особливості економіки, торговельні бар'єри, рух капіталу, валютну політику держав та вплив зовнішніх шоків.

Проведено емпіричний аналіз динаміки реальних валютних курсів та відхилень від паритету купівельної спроможності у країнах Східної Європи протягом 2010–2024 рр. Здійснено порівняльний аналіз між окремими країнами регіону та виявлено спільні тенденції й національні особливості валютної динаміки.

За допомогою регресійного аналізу досліджено вплив макроекономічних факторів на величину відхилень від паритету купівельної спроможності. Встановлено залежність між рівнем економічного розвитку, інфляцією, зовнішньоторговельною відкритістю, продуктивністю праці та масштабами відхилень валютних курсів від ПКС.

***Ключові слова*:** паритет купівельної спроможності, валютний курс, реальний валютний курс, макроекономічні фактори, країни Східної Європи, інфляція, валютна політика.

ANNOTATION

Skvarii A. A. Macroeconomic Dimension of Deviations from Purchasing Power Parity of Currencies (Evidence from Eastern European Countries). – Manuscript.

Qualification thesis for obtaining a Bachelor's Degree in the Educational and Professional Program "International Economic Relations", specialty 292 "International Economic Relations". – Lviv University of Trade and Economics. Lviv, 2026.

The qualification work is devoted to the study of theoretical and practical aspects of exchange rate deviations from purchasing power parity (PPP) and their macroeconomic significance for Eastern European countries. The essence of the PPP concept, its theoretical foundations, and the main causes of deviations of exchange rates from parity values are examined. Particular attention is paid to inflation differentials, productivity disparities, structural features of economies, capital movements, and the Balassa–Samuelson effect.

An empirical analysis of real exchange rate dynamics and PPP deviations in Eastern European countries during 2010–2024 was conducted. A comparative assessment of exchange rate behavior across the countries of the region was carried out, allowing the identification of common trends and country-specific features.

Using regression analysis, the impact of macroeconomic factors on PPP deviations was investigated. The relationship between economic development, inflation, trade openness, labor productivity, and exchange rate misalignments was determined. Based on the obtained results, medium-term forecasts of PPP deviations were developed.

Practical recommendations concerning the application of purchasing power parity analysis in foreign economic activity, competitiveness assessment, and exchange rate policy formulation were proposed.

Keywords: purchasing power parity, exchange rate, real exchange rate, macroeconomic factors, Eastern European countries, exchange rate policy.

ЗМІСТ

ВСТУП..... 3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПАРИТЕТУ КУПІВЕЛЬНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ТА МЕХАНІЗМИ ЙОГО ВІДХИЛЕНЬ……. 6
1.1. Концепція паритету купівельної спроможності: еволюція теорії та форми паритету купівельної спроможності…….. 6
1.2. Фактори та причини відхилень валютних курсів від паритету купівельної спроможності……. 11
1.3. Методологічні підходи до вимірювання відхилень від паритету купівельної спроможності у країнах з різними рівнями економічного розвитку……. 15
Висновки до розділу……. 21
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ВІДХИЛЕНЬ ВІД ПАРИТЕТУ КУПІВЕЛЬНОЇ СПРОМОЖНОСТІ У СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ РЕГІОНІ ……. 23
2.1. Динаміка реальних валютних курсів та відхилень від паритету купівельної спроможності у країнах Східної Європи (2010-2023 рр.) …….. 23
2.2. Регресійний аналіз факторів, що впливають на відхилення від паритету купівельної спроможності ……... 26
Висновки до розділу…….. 29
РОЗДІЛ 3. ПРОГНОЗУВАННЯ ДИНАМІКИ ВАЛЮТНИХ КУРСІВ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПАРИТЕТУ КУПІВЕЛЬНОЇ СПРОМОЖНОСТІ…….. 31
3.1. Прогноз тенденцій зміни відхилень від паритету купівельної спроможності у країнах Східної Європи на середньострокову перспективу…… 31
3.2. Практичні рекомендації щодо застосування аналізу паритету купівельної спроможності у зовнішньоекономічній діяльності та валютній політиці…..... 35
Висновки до розділу…… 40
ВИСНОВКИ……..... 41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..... 43
ДОДАТКИ…… 47

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах глобалізації світової економіки та високої мобільності капіталу валютний курс є одним із ключових макроекономічних показників, що впливає на міжнародну торгівлю, інвестиційні потоки, конкурентоспроможність національних економік та рівень добробуту населення. Важливе місце серед теоретичних підходів до оцінки рівноважного валютного курсу займає концепція паритету купівельної спроможності (ПКС), яка пояснює довгостроковий взаємозв'язок між валютними курсами та рівнями цін у різних країнах.

Попри значне поширення теорії ПКС у міжнародній економіці, практичний досвід свідчить про наявність суттєвих і тривалих відхилень валютних курсів від рівнів, визначених паритетом купівельної спроможності. Особливої актуальності ця проблема набуває для країн Східної Європи, економіки яких протягом останніх десятиліть проходили процеси ринкової трансформації, інтеграції до Європейського Союзу, структурних реформ та адаптації до глобальних економічних викликів. На динаміку валютних курсів у регіоні істотно впливають інфляційні процеси, зміни продуктивності праці, рух міжнародного капіталу, монетарна політика центральних банків та зовнішньоекономічні шоки.

Дослідження макроекономічних чинників відхилень від паритету купівельної спроможності має важливе практичне значення для оцінювання валютних дисбалансів, прогнозування динаміки валютних курсів, формування ефективної валютної політики та забезпечення макроекономічної стабільності. Особливо актуальним є аналіз країн Східної Європи, які характеризуються різними рівнями економічного розвитку, ступенем інтеграції до європейського економічного простору та особливостями функціонування валютних режимів.

Метою роботи є дослідження макроекономічних аспектів відхилень валютних курсів від паритету купівельної спроможності у країнах Східної

Європи та визначення основних чинників, що впливають на масштаби цих відхилень.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі **завдання дослідження**:

- охарактеризувати основні форми паритету купівельної спроможності та умови їх реалізації;
- визначити фактори та причини відхилень валютних курсів від паритету купівельної спроможності;
- розглянути методологічні підходи до вимірювання відхилень від ПКС у країнах з різними рівнями економічного розвитку;
- проаналізувати динаміку реальних валютних курсів та відхилень від ПКС у країнах Східної Європи протягом 2010–2024 рр.;
- здійснити порівняльний аналіз валютних дисбалансів у країнах регіону;

провести регресійний аналіз факторів, що впливають на відхилення від паритету купівельної спроможності;

- оцінити вплив інфляції, продуктивності праці, зовнішньоторговельної відкритості та рівня економічного розвитку на величину відхилень від ПКС;
- здійснити прогнозування тенденцій зміни відхилень від паритету купівельної спроможності у країнах Східної Європи;
- розробити практичні рекомендації щодо використання концепції ПКС у зовнішньоекономічній діяльності та валютній політиці.

Об’єктом дослідження є процеси формування та динаміка відхилень валютних курсів від паритету купівельної спроможності у країнах Східної Європи.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів впливу макроекономічних факторів на відхилення валютних курсів від паритету купівельної спроможності.

Вибір методів дослідження зумовлений особливостями об’єкта дослідження та поставленими завданнями. Для досягнення мети роботи використано такі методи:

- історико-логічний метод – для дослідження еволюції концепції паритету купівельної спроможності;
- метод теоретичного узагальнення – для систематизації наукових підходів до пояснення відхилень від ПКС;
- порівняльний аналіз – для оцінки валютних процесів у країнах Східної Європи;
- статистичний аналіз – для дослідження динаміки макроекономічних показників;
- економіко-математичне та економетричне моделювання – для оцінки впливу макроекономічних факторів на величину відхилень від ПКС;
- кореляційно-регресійний аналіз – для визначення сили та напрямку взаємозв’язків між досліджуваними показниками;
- метод прогнозування – для оцінювання перспективної динаміки валютних курсів і відхилень від ПКС;
- графічний метод – для наочного відображення результатів дослідження;
- метод узагальнення – для формування висновків та практичних рекомендацій.

Для опрацювання значних обсягів текстової та числової інформації в дослідженні застосовувалися AI-інструменти, зокрема ChatGPT та Claude. Їх використання мало допоміжний і технічний характер та передбачало реферування джерел, перевірку логічної послідовності викладу й попередню обробку даних. Формування концептуальних положень, проведення аналізу, інтерпретація отриманих результатів і формулювання висновків здійснювалися автором самостійно.

Інформаційну базу дослідження становлять наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з питань міжнародних фінансів, валютних відносин та

паритету купівельної спроможності, статистичні бази даних Світового банку (World Bank), Євростату (Eurostat), Міжнародного валютного фонду (IMF), матеріали міжнародних економічних організацій, результати наукових досліджень, монографії, статті у фахових наукових виданнях, а також інформаційні ресурси мережі Інтернет.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПАРИТЕТУ КУПІВЕЛЬНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ТА МЕХАНІЗМИ ЙОГО ВІДХИЛЕНЬ

1.1. Концепція паритету купівельної спроможності: еволюція теорії та форми паритету купівельної спроможності

Паритет купівельної спроможності (ПКС) є однією з фундаментальних концепцій міжнародної монетарної економіки, що встановлює рівноважний зв'язок між обмінними курсами та відносними рівнями цін у різних країнах.

В основі концепції ПКС лежить «закон єдиної ціни» (Law of One Price, LOP), що стверджує: за умови відсутності торговельних бар'єрів і транзакційних витрат однаковий товар повинен мати однакову ціну у двох країнах після перерахунку через обмінний курс. Формально:

$$Pi = S \times Pi^*,$$

де Pi – внутрішня ціна товару і, Pi^* – його ціна за кордоном, S – номінальний обмінний курс (одиниць вітчизняної валюти за одиницю іноземної).

Сучасна економічна думка уточнює умови, за яких LOP виконується: ринок повинен бути конкурентним, товари – строго однорідними, а транзакційні витрати – нульовими. Жодна з цих умов не виконується у повній мірі на реальних ринках, що й зумовлює систематичні відхилення від LOP та ПКС.

Першу систематичну концепцію ПКС у сучасному розумінні сформулював шведський економіст Густав Кассель на початку 1920-х років у контексті відновлення золотого стандарту після Першої світової війни. Кассель стверджував, що валютні курси визначаються відношенням купівельних спроможностей відповідних валют, а відхилення від цього рівноваги носять тимчасовий характер і коригуються ринковими силами у довгостроковій перспективі [12]. Хоча цю ідею критикували за спрощеність

навіть сучасники, вона заклала теоретичний фундамент для двох основних форм ПКС, що зберегли своє значення до сьогодні: абсолютного та відносного паритету.

Абсолютний ПКС (Absolute PPP) стверджує, що рівноважний обмінний курс між двома валютами дорівнює відношенню загальних рівнів цін у відповідних країнах:

$$S = P / P^*,$$

де P та P^* – рівні цін у вітчизняній та іноземній економіці відповідно. У практичному застосуванні абсолютний ПКС є базою для міжнародних порівнянь ВВП та добробуту: МВФ, Світовий банк та Євростат використовують паритетні коефіцієнти (отримані на основі програми міжнародних порівнянь – ICP) для переведення ВВП різних країн у єдині «міжнародні долари». Махонін (2022) підкреслює принципову різницю між оцінками номінального ВВП та ВВП за ПКС і наголошує на необхідності їх коректного розмежування при формуванні індексів інклюзивного розвитку та при здійсненні міжкраїнових порівнянь [6]. Як свідчать дані МВФ (2025), рейтинги ВВП за ПКС країн ЦСЄ суттєво відрізняються від номінальних рейтингів, оскільки нижчий рівень цін у цих країнах порівняно із Західною Європою «підвищує» їхні показники добробуту за паритетом [29].

Відносний ПКС (Relative PPP) є менш жорсткою версією концепції та стверджує, що темп зміни обмінного курсу між двома країнами дорівнює різниці між їхніми темпами інфляції:

$$\Delta S/S \approx \pi - \pi^*,$$

де π та π^* – річні темпи інфляції у вітчизняній та іноземній економіці відповідно. Ця форма ПКС не вимагає абсолютного рівня цін як умови рівноваги – достатньо, щоб динаміка курсу відображала інфляційний диференціал. Відносний ПКС знаходить ширше емпіричне підтвердження, особливо для довгих часових горизонтів (понад 10 років) та для країн з помірними темпами інфляції. Станіщич та Янкович (2022) у дослідженні для країн Центральної Європи показали, що відносний ПКС підтверджується

статистично у довгостроковій перспективі, хоча у короткостроковому вимірі відхилення є суттєвими та систематичними [23].

Теоретичним підґрунтям для пояснення стійких відхилень реального обмінного курсу від рівноваги ПКС слугує ефект Балаши-Самуельсона (Balassa-Samuelson Effect, BSE), сформульований незалежно двома економістами у 1964 році [11;19]. Відповідно до цієї концепції, в економіках із вищими темпами зростання продуктивності праці у секторі товарів, що торгуються (traded goods), спостерігається систематичне подорожчання рівня цін відносно рівня, передбаченого ПКС. Механізм полягає у наступному: зростання продуктивності у виробничому/торговельному секторі підвищує заробітну плату, яка через конкуренцію на ринку праці «перетікає» у нетрадиційний сектор (послуги), де продуктивність зростає повільніше, що спричиняє зростання цін у цьому секторі і, відтак, загального рівня цін.

Ефект Балаши-Самуельсона є особливо релевантним для країн Центральної та Східної Європи, де у процесі ринкової трансформації та євроінтеграції відбувається прискорене зростання продуктивності у торговельному секторі. Мусієць та Лавріненко (2011) аналізують, як введення євро та передчасна фіксація обмінних курсів у країнах ЦСЄ взаємодіяли з ефектом Балаши-Самуельсона, формуючи специфічну динаміку реального обмінного курсу, що суттєво відрізнялася від прогнозів стандартної теорії ПКС [8]. За їх оцінками, вклад BSE у відхилення реального обмінного курсу від рівноваги ПКС у країнах ЦСЄ становив від 1 до 3 відсоткових пунктів на рік у перші десятиліття трансформації.

Еволюція теорії ПКС у пост-бреттон-вудський період відзначається формуванням кількох взаємодоповнювальних теоретичних напрямків. По-перше, поведінкова теорія рівноважного обмінного курсу (Behavioral Equilibrium Exchange Rate, *BEER*), що враховує фундаментальні макроекономічні фактори при визначенні довгострокової рівноваги. По-друге, фундаментальний рівноважний курс (Fundamental Equilibrium Exchange Rate, *FEER*), що пов'язує рівноважний курс із рівнем, необхідним

для досягнення внутрішньої та зовнішньої рівноваги одночасно. Шевчук та Копич (2021) у дослідженні волатильності обмінного курсу та валютного невирівнювання (currency misalignment) для країн ЦСЄ показали, що відхилення від рівноваги ПКС є статистично значущими предикторами підвищеного ризику рецесії, особливо для економік із нестандартними режимами монетарної політики [22].

Важливою віхою в еволюції теорії ПКС стало формування нелінійних підходів до аналізу динаміки реального обмінного курсу. Стандартна лінійна авторегресійна модель (*AR*) передбачає монотонне та рівномірне повернення до рівноваги, що суперечить спостереженням: емпіричні дослідження виявляють асиметрію реакцій (курс повертається до рівноваги швидше при великих відхиленнях і повільніше – при малих) та наявність транзакційних зон, де закон єдиної ціни не спрацьовує через торговельні витрати. Для опису такої поведінки розроблено нелінійні моделі *STAR* (Smooth Transition Autoregressive), *ESTAR* та порогові авторегресійні моделі (*TAR*). Полякова, Миронова та Томич (2025) обґрунтовують доцільність інтеграції саме таких сучасних нелінійних підходів з класичними методами при дослідженні відкритих економік, підкреслюючи, що для країн із структурними змінами традиційні лінійні моделі систематично занижують швидкість повернення до рівноваги ПКС [7].

Принципово важливим у контексті аналізу ПКС для Східної Європи є останнє дослідження Пулакіса та Кіркіліса (2025), які систематично оцінили поведінку реального обмінного курсу для 20 країн Східної та Південно-Східної Європи із застосуванням нелінійних методів. Автори підтвердили, що динаміка *RER* у цьому регіоні характеризується суттєвою нелінійністю: при малих відхиленнях від рівноваги ПКС вони є досить стійкими (автокорегування відбувається повільно), тоді як при великих відхиленнях – коригування є значно швидшим [17]. Цей результат є принциповим для методологічного вибору при емпіричному аналізі відхилень від ПКС у

регіоні та прямо впливає на висновки щодо дотримання ПКС у середньостроковому вимірі.

Таблиця 1.1

Порівняльна характеристика основних форм паритету купівельної спроможності

Критерій	Абсолютний ПКС	Відносний ПКС	Реальний обмінний курс (RER)
Визначення	Рівень цін однорідного кошика товарів у двох країнах однаковий в єдиній валюті	Темп зміни обмінного курсу дорівнює різниці темпів інфляції між країнами	Відношення рівнів цін двох країн, скориговане на номінальний обмінний курс
Базова формула	$S = P / P^*$, де S – обмінний курс, P та P* – рівні цін	$\Delta S/S = \pi - \pi^*$, де π – інфляція внутрішня, π^* – зовнішня	$RER = S \times P^* / P$
Горизонт застосування	Довгостроковий рівноважний рівень	Середньо- та короткостроковий	Будь-який часовий горизонт
Основне обмеження	Не враховує нетрадиційні товари та транзакційні витрати	Потребує стабільного базового RER	Чутливий до вибору базового року та дефлятора
Емпіричне підтвердження	Частково – у довгостроковому вимірі для товарів, що торгуються	Краще підтверджується, ніж абсолютна форма	Стаціонарність RER дискутується; залежить від вибірки

Джерело: систематизовано автором на основі [17; 22; 25].

Як узагальнено в таблиці 1.1, три форми аналізу ПКС мають різне теоретичне навантаження та сферу застосування. Абсолютний ПКС є базою для міжнародних зіставлень і розрахунків ВВП за ПКС, відносний ПКС – для аналізу обмінно-курсової динаміки, а реальний обмінний курс (*RER*) – для ідентифікації відхилень від рівноваги у поточному та ретроспективному аналізі. У дослідженнях країн ЦСЄ усі три підходи використовуються комплементарно: ПКС-паритети слугують базою для вимірювання рівня конвергенції, тоді як аналіз *RER* дозволяє ідентифікувати поточні цінові дисбаланси.

Теоретичне значення ПКС не обмежується виключно обмінно-курсовим аналізом. Показник ВВП за ПКС є основним інструментом міжкраїнових порівнянь добробуту та вимірювання конвергенції між країнами ЄС. Пищуліна та Юрчишин (2022) у дослідженні процесів зближення України з ЄС демонструють, що для шести постсоціалістичних країн ЦСЄ (Болгарія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина) показник ВВП на душу населення за ПКС у відсотках від аналогічного показника Німеччини зріс з 30–40% на початку 2000-х до приблизно 65–75% у 2020-х роках, що є свідченням успішної – хоча й неповної – економічної конвергенції [9]. Ця конвергенція безпосередньо пов'язана з динамікою реальних обмінних курсів та відхиленнями від ПКС.

Таким чином, теорія ПКС пройшла шлях від простої концепції Касселя до складної багатовимірної системи взаємопов'язаних підходів. Для аналізу країн Східної Європи ключовими теоретичними елементами є: (1) абсолютний ПКС як база для вимірювання конвергенції; (2) відносний ПКС для аналізу динаміки курсів та інфляційних диференціалів; (3) ефект Балаши-Самуельсона як структурне пояснення систематичних відхилень в економіках, що доганяють розвинуті; (4) нелінійні підходи до моделювання реального обмінного курсу, що враховують транзакційні зони та режимні переходи. Комплексне використання цих інструментів є необхідною умовою для адекватного емпіричного аналізу відхилень від ПКС у регіоні.

1.2. Фактори та причини відхилень валютних курсів від паритету купівельної спроможності

Систематичні та стійкі відхилення реальних обмінних курсів від рівноваги, передбаченої теорією ПКС, є одним із найбільш добре задокументованих явищ у міжнародній монетарній економіці. Попри теоретичну привабливість концепції, яка передбачає повернення курсу до ПКС-рівноваги через арбітраж та конкурентні механізми, емпіричний аналіз

незмінно виявляє, що такі відхилення є значними за величиною, тривалими в часі та систематичними за напрямком. Для країн Центральної та Східної Європи сукупність факторів, що формують ці відхилення, є особливо складною і багатовимірною.

Структурна причина відхилень, що має найтриваліший науковий резонанс, – ефект Балаши-Самуельсона, детально розглянутий у попередньому підрозділі. Доповненням до нього є ширша концепція відносних цін на товари, що не торгуються: у країнах із нижчим рівнем доходів ціни на послуги та нетрадиційні товари (нерухомість, громадський транспорт, місцеві продовольчі продукти) систематично нижчі, ніж у багатих країнах. Відповідно, загальний рівень цін у бідніших країнах виявляється нижчим від рівноважного ПКС. Ця закономірність, відома як «Пенн-ефект» (Penn effect), добре простежується на даних МВФ (2025): країни Східної Європи з нижчим ВВП на душу населення демонструють нижчі індекси рівня цін у відносному вираженні [31]. Клівіденко та Русятинська (2016) у дослідженні сучасних проблем аналізу макроекономічних показників підтверджують, що Пенн-ефект є значущим статистично для широкої вибірки країн і пояснює до 60% міжкраїнових відмінностей у рівнях цін [4].

Другою за значущістю структурною причиною відхилень є нетрадиційні товари та послуги, цінова конвергенція яких відбувається значно повільніше, ніж для торговельних товарів. У типовій споживчій корзині для країн ЦСЄ частка нетрадиційних послуг становить від 40 до 60%. Це означає, що навіть якщо закон єдиної ціни виконується для промислових товарів, що торгуються (електроніка, автомобілі, стандартизована продукція), загальний рівень цін залишається суттєво нижчим від паритету через нижчу вартість послуг. Луняк та Столєтова (2023) у порівняльному аналізі динаміки ВВП України та Європи показують, що розрив між номінальним та реальним ВВП в різних країнах безпосередньо відображає структуру виробництва та відносну вагу нетрадиційних секторів [5].

Транзакційні витрати та торговельні бар'єри формують третю групу факторів відхилень. Навіть для товарів, що теоретично вільно торгуються, транспортні витрати, митні збори, нетарифні обмеження та вартість пошуку контрагентів створюють «нейтральну зону» навколо рівноваги ПКС, у межах якої арбітраж є нерентабельним. Теоретично це означає, що ПКС є не точковим рівноважним значенням, а смугою рівноваги, ширина якої визначається сукупністю транзакційних витрат. Саме ця ідея лежить в основі нелінійних моделей (*ESTAR, TAR*), що описують асиметричне повернення реального курсу до рівноваги залежно від величини відхилення. Шевчук (2022) у дослідженні змінного в часі «ефекту pass-through» обмінного курсу для Східної Європи підтверджує, що транзакційна зона є статистично значущою для переважної більшості країн регіону, а її ширина зменшується зі зростанням відкритості торгівлі та глибиною фінансової інтеграції [20].

Монетарні та фінансові чинники формують окрему групу факторів відхилень від ПКС. Різниця у реальних відсоткових ставках між країнами призводить до притоку або відтоку капіталу, що спричиняє відхилення номінального курсу від рівноваги ПКС незалежно від динаміки цін. Особливо виразно це проявляється у країнах із режимом інфляційного таргетування, де центральний банк використовує процентну ставку як основний інструмент, не орієнтуючись безпосередньо на курс. Шевчук та Копич (2024) у дослідженні інфляційного таргетування, обмінного курсу та розриву випуску для країн ЦСЄ показали, що між монетарним режимом і характером відхилень від ПКС існує значуща взаємодія: при агресивнішому таргетуванні інфляції відхилення реального курсу від рівноваги є меншими за абсолютним значенням, проте повернення до рівноваги відбувається повільніше через вищу волатильність номінального курсу [23].

Асиметрія трансмісії шоків обмінного курсу на внутрішні ціни є ще одним важливим фактором підтримки відхилень від ПКС. Якщо зростання курсу та його падіння по-різному відображаються на споживчих цінах, то механізм повернення до рівноваги ПКС є асиметричним. Шевчук та Копич

(2023), досліджуючи асиметрію ефекту pass-through для країн Східної Європи, встановили, що при ревальвації обмінного курсу ціни реагують значно слабше, ніж при девальвації: «клейкість» цін униз формує структурне відхилення від рівноваги ПКС після курсових шоків [24]. Бліхар та Шевчук (2022) у монографічному дослідженні зовнішньої торгівлі країн ЦСЄ в умовах членства в ЄС підтверджують, що поглиблення торговельної інтеграції зменшує асиметрію трансмісії, але не усуває її повністю навіть після кількох десятиліть членства [1].

Інституційні та структурні фактори утворюють окрему категорію причин відхилень, що є особливо значущою для країн Східної Європи. До них належать: ступінь монополізації ринків (вища концентрація знижує конкурентний тиск на вирівнювання цін), якість правового середовища та захисту власності (впливає на ризик-премію та відповідно на обмінний курс), рівень державного регулювання цін і тарифів (безпосередньо перешкоджає ціновій конвергенції у регульованих секторах). Задорожня, Параниця та Таращенко (2021) розробили методологічний підхід до статистичного аналізу динаміки ПКС та встановили, що нерівномірність регіонального розвитку і структурна неоднорідність є вагомими чинниками варіативності ПКС не лише між країнами, але й у межах окремих великих держав [3].

Деренко (2025) у дослідженні нерівномірностей регіонального розвитку країн світу показує, що ці нерівномірності безпосередньо впливають на процеси конвергенції і можуть суттєво ускладнювати досягнення ПКС навіть у країнах із відносно розвиненими ринковими механізмами [2]. Для країн ЦСЄ цей ефект виявляється у значній різниці рівнів цін між столичними агломераціями та периферійними регіонами, що ускладнює інтерпретацію агрегованих показників відхилень від ПКС.

Геополітичні та безпекові чинники після 2022 року стали новим самостійним джерелом відхилень від ПКС для країн Центральної та Східної Європи. Повномасштабне вторгнення росії в Україну спричинило кардинальну зміну безпекового середовища регіону, що відобразилося у зміні

ризик-преміум для активів, деномінованих у валютах ЦСЄ, суттєвому переміщенні населення і виробничих потужностей, трансформації логістичних ланцюжків та структури зовнішньої торгівлі. Ці зміни сформували нові чинники відхилень від ПКС, що не вписуються у традиційні теоретичні рамки і потребують їх адаптації. Пищуліна та Юрчишин (2022) звертають увагу на те, що для України, зокрема, суттєве падіння ВВП за ПКС у 2022 році відображало не лише реальне скорочення виробництва, але й специфічне відхилення офіційного курсу гривні від рівноваги внаслідок адміністративного управління валютним ринком НБУ в умовах воєнного стану [9].

Таким чином, відхилення валютних курсів від ПКС є багатофакторним явищем, де жоден одиничний чинник не є вичерпним поясненням. Для країн Центральної та Східної Європи ключовими є: ефект Балаши-Самуельсона, обумовлений прискореним зростанням продуктивності у торговельному секторі; Пенн-ефект як відображення нижчого рівня цін на нетрадиційні товари; транзакційні витрати, що формують нейтральну зону навколо рівноваги ПКС; монетарні фактори, пов'язані із режимом обмінного курсу та диференціалом відсоткових ставок; асиметрія трансмісії шоків на внутрішні ціни; а також інституційні та геополітичні чинники, що набули особливої ваги після 2022 року.

1.3. Методологічні підходи до вимірювання відхилень від паритету купівельної спроможності у країнах з різними рівнями економічного розвитку

Вимірювання відхилень від паритету купівельної спроможності є нетривіальним методологічним завданням, що передбачає розв'язання кількох принципових проблем: вибір прийнятного базового рівня рівноваги, подолання проблем нестаціонарності часових рядів цін та обмінних курсів,

врахування структурних зломів і нелінійних ефектів, а також коректне порівняння різних за рівнем розвитку економік.

Базовий підхід до вимірювання відхилень від абсолютного ПКС ґрунтується на зіставленні рівнів цін через обстеження ICP (International Comparison Program), що здійснюється спільно Світовим банком та статистичними офісами країн під координацією Євростату. У рамках ICP розраховуються паритетні коефіцієнти конверсії (purchasing power parities – PPPs), що відображають співвідношення вартості однакових кошиків товарів і послуг у різних країнах. Відхилення від абсолютного ПКС вимірюється через «індекс рівня цін» (Price Level Index, PLI) – відношення паритетного коефіцієнта конверсії до номінального обмінного курсу: $PLI = PPP / S$.

Якщо PLI < 1, то загальний рівень цін у досліджуваній країні є нижчим від рівноваги ПКС (валюта недооцінена за ПКС); якщо PLI > 1 – вищим (валюта переоцінена). Цей підхід є офіційною методологічною основою для всіх міжнародних зіставлень ВВП та добробуту.

Таблиця 1.2

Динаміка ВВП на душу населення за ПКС у країнах ЦСЄ та Німеччині (1995–2022 рр., поточні міжнародні долари)

Країна	1995	2005	2015	2022	% від ВВП Нім. (2022)	Зростання 1995–2022, разів
Німеччина (DEU)	23 549	31 794	47 610	66 616	100,0	2,8
Болгарія (BGR)	7 738	10 291	18 386	35 470	53,2	4,6
Угорщина (HUN)	9 186	17 108	26 799	43 660	65,5	4,8
Литва (LTU)	5 927	14 511	28 835	50 969	76,5	8,6
Польща (POL)	7 680	13 897	26 823	46 610	70,0	6,1
Румунія (ROU)	5 425	9 602	21 624	43 240	64,9	8,0
Словаччина (SVK)	8 692	16 639	30 054	41 013	61,6	4,7

Джерело: складено автором на основі даних [28;29].

Дані таблиці 1.2 ілюструють ключову закономірність: країни ЦСЄ продемонстрували суттєве зростання ВВП за ПКС на душу населення протягом 1995–2022 рр., однак рівень конвергенції залишається неповним. Найвищого прогресу досягли Литва (8,6 рази зростання) та Румунія (8,0 рази), найнижчого – Болгарія (4,6 рази). Це відображає нерівномірність як темпів зростання продуктивності, так і масштабів відхилень реального обмінного курсу від ПКС. Аналіз даних МВФ за 2025 рік підтверджує, що ця тенденція конвергенції продовжилась: ВВП на душу населення за ПКС (як відсоток середнього по ЄС) у 2025 році становив 81% для Польщі, 92,3% для Чеської Республіки, 78% для Румунії та 76,1% для Угорщини [31].

Аналіз реального ефективного обмінного курсу (Real Effective Exchange Rate, REER) є другим базовим методологічним підходом. *REER* є індексом, зваженим за обсягами двосторонньої торгівлі:

$$REER = \prod (Sij \times Pj / Pi)^{w_{ij}},$$

де *Sij* – номінальний двосторонній курс, *Pj* та *Pi* – рівні цін (або ULC – unit labour costs) у країні-партнері та досліджуваній країні відповідно, w_{ij} – вага торговельного партнера j.

Відхилення *REER* від довгострокового тренду або від базового рівня слугує мірою відхилення від рівноваги ПКС. Шевчук та Копич (2021) застосовують *REER*-аналіз для виявлення валютного невирівнювання (currency misalignment) у країнах ЦСЄ та встановлюють, що перед кризовими епізодами *REER* суттєво відхиляється від рівноважного значення, підвищуючи ймовірність рецесії [22].

Панельні методи тестування ПКС здобули широку популярність саме завдяки вищій статистичній потужності порівняно з одновимірними тестами. Замість окремого тестування для кожної країни панельні підходи (Im-Pesaran-Shin, LLC, тест Хадрі) дозволяють одночасно аналізувати групу країн, використовуючи додаткову ідентифікацію з крос-секційного виміру.

Для країн ЦСЄ, де довжина якісних часових рядів обмежена постсоціалістичним трансформаційним стартом (як правило, не більше 30–35 років), панельні методи є особливо доцільними. Однак стандартні панельні тести є чутливими до крос-секційної залежності (cross-sectional dependence), яка є неминучою для регіонально інтегрованих країн. Для вирішення цієї проблеми сучасні дослідження застосовують методи другого покоління – зокрема тест CIPS (Pesaran, 2007), що є робастним до крос-секційної кореляції. Пулакіс та Кіркіліс (2025) застосовують саме такі панельні методи другого покоління для аналізу 20 країн Східної та Південно-Східної Європи і отримують більш достовірні висновки щодо дотримання ПКС, ніж у попередній літературі, що ігнорувала проблему крос-секційної залежності [17].

Нелінійне моделювання реального обмінного курсу є відповіддю на емпіричне спростування лінійних авторегресійних моделей. В рамках нелінійного підходу поведінка *RER* описується за допомогою: (а) порогових моделей (TAR, SETAR), де швидкість повернення до рівноваги залежить від того, чи перевищує відхилення певний поріг; (б) моделей плавного переходу (STAR, LSTAR, ESTAR), де функція переходу між режимами є гладкою і визначається величиною відхилення; (в) моделей зі змінним режимом (Markov-switching), де зміна режиму є стохастичною і залежить від ненаспостережного стану системи. Полякова, Миронова та Томич (2025) наводять комплексну систематизацію таких підходів та наголошують, що для країн із частими структурними змінами – якими є країни ЦСЄ – нелінійні моделі забезпечують суттєво кращу якість прогнозів відхилень від рівноваги ПКС [7].

Таблиця 1.3 узагальнює основні методологічні підходи та їх специфічні обмеження для регіону ЦСЄ. Для комплексного аналізу відхилень від ПКС у Східній Європі оптимальним є поєднання кількох підходів: стандартний *PLI*-аналіз на основі даних Євростату для вимірювання рівня відхилень; *REER*-аналіз для дослідження динаміки та ідентифікації циклічних компонентів;

панельні тести другого покоління (CIPS) для перевірки гіпотези про дотримання ПКС у довгостроковому вимірі; нелінійні моделі для врахування асиметричного коригування та транзакційних зон.

Таблиця 1.3

Методологічні підходи до вимірювання відхилень від паритету купівельної спроможності та їх застосовність для країн ЦСЄ

Підхід	Основний інструментарій	Переваги	Обмеження / застосування для ЦСЄ
Порівняння рівнів цін (ICP/Євростат)	Паритетні коефіцієнти на основі обстежень цін	Офіційно визнаний; охоплює широку вибірку країн	Проводиться рідко (раз на 3–5 р.); чутливий до вибору кошика
Реальний ефективний обмінний курс (*REER*)	Зважений індекс двосторонніх RER; тести ADF/PP на стаціонарність	Дозволяє аналізувати відхилення в динаміці	Результати залежать від базового року; для ЦСЄ: структурні зломи після вступу до ЄС
Пенн-ефект (Penn effect)	Регресія рівня цін на ВВП на душу населення за ПКС	Враховує ефект Балаши-Самуельсона; проста інтерпретація	Не відрізняє причин відхилення; потребує великої вибірки
Коінтеграційний аналіз (Engle-Granger, Johansen)	Тести на довгострокову рівновагу між номінальним курсом і відношенням цін	Встановлює довгостроковий зв'язок; враховує нестаціонарність рядів	Чутливий до специфікації моделі; для малих вибірок ЦСЄ – проблема потужності тестів
Нелінійні моделі (STAR, threshold, Markov-switching)	TAR, ESTAR, MS-VAR для виявлення режимних переходів	Враховує нелінійну динаміку та асиметричне повернення до рівноваги	Висока чутливість до специфікації; потребує тривалих рядів (>20 р.)
Панельні тести (Im-Pesaran-Shin, LLC, CIPS)	Тести стаціонарності та коінтеграції для панелі країн	Вища потужність порівняно з одновимірними тестами	Проблема крос-секційної залежності; доцільні методи CIPS)

Джерело: систематизовано автором на основі [3;17;21].

Окремою методологічною проблемою є вибір дефлятора при розрахунку реального обмінного курсу. Три основні альтернативи – споживчий індекс цін (CPI), дефлятор ВВП та індекс питомих витрат на

оплату праці (ULC) – дають різні результати через відмінності у структурі. CPI-дефлятор є найбільш доступним і стандартним у міжнародних зіставленнях, однак включає значну частку нетрадиційних послуг, що робить його чутливим до ефекту Балаши-Самуельсона. ULC-дефлятор є більш прийнятним для аналізу цінової конкурентоспроможності у торговельному секторі. Шевчук та Копич (2023) у дослідженні асиметрії pass-through для Східної Європи використовують CPI-дефлятор з поправками на регульовані ціни та порівнюють результати з ULC-дефлятором, показуючи, що вибір дефлятора суттєво впливає на висновки щодо ступеня відхилення від ПКС у ключові кризові епізоди [22].

Проблема структурних зломів є, мабуть, найгострішою специфічною методологічною проблемою для країн ЦСЄ. Вступ до ЄС (2004–2007 рр.), глобальна фінансова криза (2008–2009 рр.), перехід до режимів інфляційного таргетування, пандемія COVID-19 (2020 р.) та збройний конфлікт в Україні (2022 р.) – усі ці події спричинили статистично значущі структурні зломи у рядах обмінного курсу та рівнів цін. Ігнорування цих зломів призводить до хибного висновку про відсутність довгострокового ПКС навіть там, де він фактично існує (або навпаки). Мусієць та Лавріненко (2011) аналізують вплив введення євро на трансформацію валютних систем країн ЦСЄ і показують, що ключовою методологічною помилкою у ранніх дослідженнях ПКС для регіону була саме відсутність тестів на структурні зломи [8].

Порівняльний аналіз рівнів цін через Пенн-ефект є відносно простим, але інформативним методологічним підходом. У рамках цього підходу будується регресія PLI на ВВП за ПКС на душу населення:

$$PLI_i = \alpha + \beta \times ln(GDPPC_i) + \varepsilon_i.$$

Позитивний та значущий коефіцієнт β підтверджує Пенн-ефект: в країнах з вищим ВВП рівень цін є вищим відносно ПКС. Для аналізу відхилень від рівноваги ПКС обчислюються залишки регресії – додатний залишок означає, що рівень цін у країні є вищим від очікуваного за рівнем доходу (переоцінка валюти за ПКС), від'ємний – нижчим (недооцінка). Луняк

та Столєтова (2023) застосовують такий підхід для порівняння України та країн ЄС і показують, що Україна демонструє суттєву недооцінку своєї валюти навіть з урахуванням рівня доходу, що є потенційним свідченням системних макроекономічних дисбалансів [5].

Для цілей дослідження відхилень від ПКС у Східній Європі у рамках цієї роботи застосовується комбінований методологічний підхід, що включає: (1) аналіз динаміки PLI на основі даних Євростату для вимірювання рівня відхилень у 2010–2024 рр.; (2) REER-аналіз для дослідження циклічної та структурної складових відхилень; (3) регресійний аналіз факторів, що визначають відхилення, з урахуванням структурних зломів; (4) нелінійний аналіз для перевірки асиметрії повернення до рівноваги. Така методологічна комбінація відповідає рекомендаціям Полякової, Миронової та Томич (2025) щодо необхідності інтеграції класичних і сучасних підходів при дослідженні відкритих економік з нелінійною динамікою [7].

Висновки до розділу

На основі узагальнення теоретичних підходів і методологічних рішень можна сформулювати такі висновки.

По-перше, теорія ПКС пройшла тривалу еволюцію від класичної концепції Касселя до сучасних багатовимірних підходів, що враховують нелінійну динаміку, транзакційні витрати та структурну неоднорідність. Для країн Центральної та Східної Європи теоретично релевантними є: абсолютний та відносний ПКС, ефект Балаши-Самуельсона, Пенн-ефект та концепція нейтральної зони навколо рівноваги. Застосування лише однієї форми ПКС є недостатнім для адекватного опису складної валютно-цінової динаміки регіону.

По-друге, відхилення від ПКС у Східній Європі є багатофакторними явищами, де ключовими структурними чинниками виступають: ефект Балаши-Самуельсона (обумовлений прискореним зростанням продуктивності

у торговельному секторі та відображений у зростанні відносних цін на нетрадиційні товари і послуги); монетарні та фінансові чинники (режим обмінного курсу, диференціал відсоткових ставок, асиметрія трансмісії шоків); інституційні та геополітичні фактори, роль яких суттєво зросла після 2022 року. Повне розуміння природи відхилень потребує врахування всіх цих груп факторів одночасно.

По-третє, для вимірювання відхилень від ПКС у країнах Центральної та Східної Європи оптимальним є комбінований методологічний підхід, що поєднує PLI-аналіз (для вимірювання рівня відхилень), REER-аналіз (для дослідження динаміки), панельні тести другого покоління з урахуванням крос-секційної залежності (для верифікації довгострокового ПКС) та нелінійні моделі (для врахування асиметрії та транзакційних зон). Критично важливим є також врахування структурних зломів у часових рядах, спричинених вступом до ЄС, глобальними кризами та геополітичними потрясіннями, без чого висновки щодо дотримання ПКС є статистично ненадійними.

РОЗДІЛ 2
ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ВІДХИЛЕНЬ ВІД ПАРИТЕТУ КУПІВЕЛЬНОЇ СПРОМОЖНОСТІ У СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ РЕГІОНІ

2.1. Динаміка реальних валютних курсів та відхилень від паритету купівельної спроможності у країнах Східної Європи (2010–2023 рр.)

Для аналізу відхилень від паритету купівельної спроможності у цій роботі використовуються офіційні дані Євростату – індекс рівня цін (PLI – Price Level Index). PLI розраховується як відношення між паритетним коефіцієнтом ПКС та номінальним обмінним курсом і виражається у відсотках відносно середнього рівня по ЄС-27 (EU-27 = 100). Якщо PLI < 100, рівень цін у країні нижчий від середнього по ЄС, що означає недооцінку валюти відносно рівноваги абсолютного ПКС. Відповідно, різниця між 100 та PLI кількісно характеризує відхилення від ПКС. Дані отримано з бази prc_ppp_ind [16] охоплення – кошик домогосподарств (CP00, загальні споживчі витрати). Для порівняння рівнів доходу використано показник ВВП на душу населення за ПКС у відсотках від середнього ЄС-27 [15].

Вибірка охоплює 8 країн Центральної та Східної Європи – членів ЄС: Болгарію, Чехію, Естонію, Угорщину, Литву, Польщу, Румунію та Словаччину. Спостереження за 2010–2023 рр. представлені у таблиці 2.1 (дворічний крок для стислості).

Таблиця 2.1

Індекс рівня цін (PLI) у країнах Центральної та Східної Європи, 2010–2023 рр. (ЄС-27 = 100)

Країна	2010	2012	2014	2016	2018	2020	2022	2023
Болгарія (BGR)	44	47	46	45	49	49	55	57
Чехія (CZE)	68	70	65	65	69	71	80	83
Естонія (EST)	73	75	72	72	75	75	81	83
Угорщина	62	63	58	57	61	61	68	72

(HUN)								
Литва (LTU)	60	64	63	63	66	68	77	78
Польща (POL)	55	59	57	55	58	60	68	71
Румунія (ROU)	57	59	56	55	61	59	64	67
Словаччина (SVK)	66	68	65	63	67	67	73	74
Середнє ЦСЄ-8	60,6	63,1	60,3	59,4	63,3	63,8	70,8	73,3

Джерело: складено автором за даними [15;16].

З таблиці 2.1 видно кілька ключових тенденцій. По-перше, усі країни протягом усього досліджуваного періоду мають PLI значно нижче 100. Найнижчий рівень цін – у Болгарії (PLI = 44 у 2010 р., 57 у 2023 р.), найвищий серед ЦСЄ – у Чехії та Естонії (83 у 2023 р.). Це свідчить про стійку та системну недооцінку валют регіону відносно рівноваги абсолютного ПКС.

По-друге, простежується чіткий висхідний тренд для всіх країн: середнє PLI по вибірці зросло з 60,6 у 2010 р. до 73,3 у 2023 р., тобто відставання скоротилось приблизно на 13 пунктів за 13 років. Це відповідає процесу економічної конвергенції, описаному Пищуліною та Юрчишиним (2022): країни ЦСЄ поступово наближаються до рівнів цін та добробуту Західної Європи [9].

По-третє, у 2014–2016 рр. для більшості країн PLI дещо знизився або стагнував. Це пов'язано з ослабленням валют регіону на фоні загальної нестабільності: падіння цін на сировину, кризи в Росії та відтоку капіталу з ринків, що розвиваються. Шевчук та Копич (2021) підтверджують, що в такі кризові підперіоди реальний обмінний курс країн ЦСЄ систематично відхиляється від рівноваги ПКС у бік недооцінки [22].

По-четверте, у 2021–2023 рр. PLI різко зріс в усіх країнах. Наприклад, у Польщі PLI підскочив із 63 до 71, у Чехії – з 75 до 83. Причина – прискорення інфляції у країнах ЦСЄ порівняно із Західною Європою: ціни зростали швидше, що підвищувало PLI через механізм відносного ПКС.

Водночас це є менш сталим способом конвергенції, оскільки базується не на зростанні продуктивності, а на ціновому тиску.

Для наочного представлення виявлених тенденцій побудовано два графіки (рисунок 2.1 та рисунок 2.2).

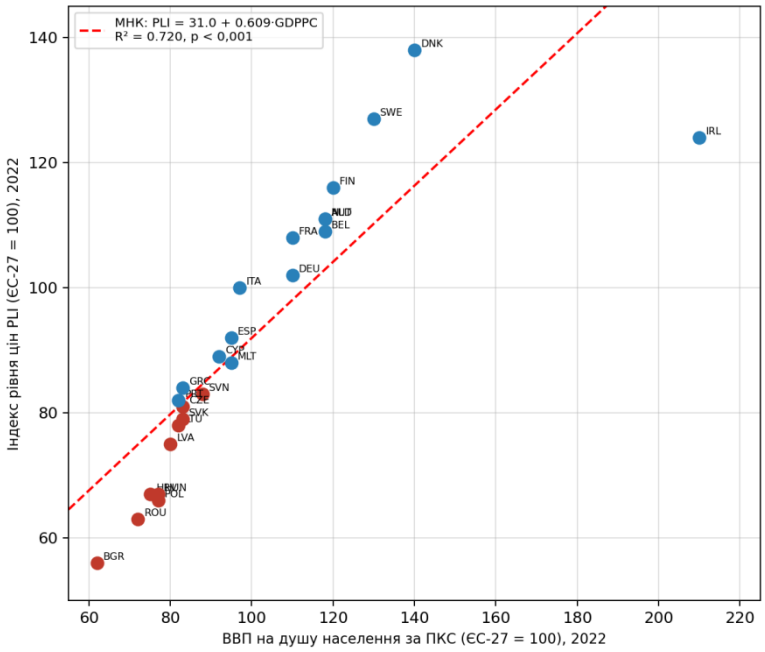

Рис. 2.1. Залежність PLI від ВВП на душу населення за ПКС для 26 країн ЄС

Джерело: побудовано автором за даними Євростату [15;16].

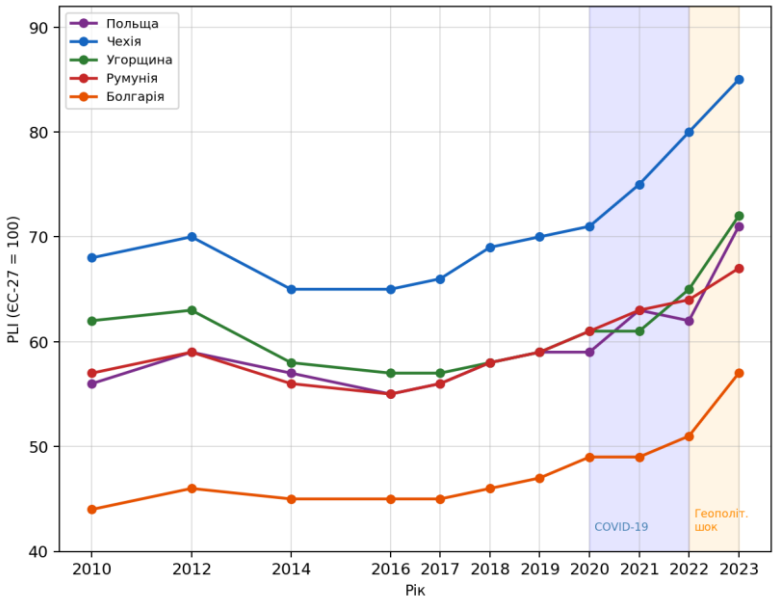

Рис. 2.2. Динаміка PLI для п'яти ключових країн ЦСЄ.

Джерело: побудовано автором за даними Євростату [15;16].

На рисунку 2.1 зображено точкову діаграму залежності PLI від ВВП на душу населення за ПКС (GDPPC, % від ЄС-27 = 100) для 26 країн ЄС у 2022 р. (без Люксембургу, оскільки він є статистичним викидом через облік прибутків ТНК). Червоним позначено країни ЦСЄ, синім – решту країн ЄС. Штрихова лінія – оцінена лінія регресії МНК. Чітко видно: країни ЦСЄ зосереджені у лівій нижній частині діаграми (низький дохід – низький PLI), тоді як більш заможні країни – у правій верхній. Позитивний нахил лінії підтверджує ефект Пенна.

На рисунку 2.2 показано динаміку PLI для п'яти ключових країн ЦСЄ за 2010–2023 рр. Блакитним та рожевим виділено підперіоди пандемії COVID-19 та геополітичного шоку 2022–2023 рр. відповідно. Попри загальну тенденцію до зростання, обидва шоки залишили видимий слід у динаміці PLI. Клівіденко та Русятинська (2016) звертали увагу на чутливість макроекономічних індикаторів саме таких країн до зовнішніх шоків [4].

2.2. Регресійний аналіз факторів, що впливають на відхилення від паритету купівельної спроможності

Для кількісної оцінки зв'язку між рівнем економічного розвитку та відхиленнями від ПКС проведено простий лінійний регресійний аналіз методом найменших квадратів (МНК). Залежна змінна – PLI (Yi), незалежна – ВВП на душу населення за ПКС (Xi, % від ЄС = 100). Вибірка включає 26 країн ЄС за 2023 рік (без Люксембургу). Для перевірки на рівні ЦСЄ окремо розглянуто вибірку з 11 країн регіону. Рівняння моделі:

$$PLI_i = \alpha + \beta \cdot GDPPC_i + \varepsilon_i$$

де α – вільний член; β – коефіцієнт нахилу; ε_i – залишок. Теорія Пенн-ефекту та ефекту Балаши-Самуельсона передбачає β > 0: вищий рівень доходу відповідає вищому рівню цін і меншому відхиленню від ПКС. Задорожня, Параниця та Таращенко (2021) обґрунтовують саме такий підхід для порівняльного аналізу ПКС у групі країн із різними рівнями розвитку [3].

Таблиця 2.2 містить вхідні дані та результати розрахунку регресії для 11 країн ЦСЄ (за рівнянням, оціненим на повній вибірці з 26 країн ЄС).

Таблиця 2.2

Вхідні дані та розрахунок залишків регресії.

Країна	ISO	PLI (Yi)	GDPPC (Xi)	Прогноз (Ŷi)	Залишок ei	ei²
Болгарія	BGR	55	63	69.8	-14.8	219.0
Хорватія	HRV	70	80	79.3	-9.3	86.5
Чехія	CZE	80	92	86.1	-6.1	37.2
Естонія	EST	81	87	83.3	-2.3	5.3
Угорщина	HUN	68	77	77.7	-9.7	94.1
Латвія	LVA	74	75	76.5	-2.5	6.3
Литва	LTU	77	91	85.5	-8.5	72.3
Польща	POL	68	80	79.3	-11.3	127.7
Румунія	ROU	64	80	79.3	-15.3	234.1
Словаччина	SVK	73	73	75.4	-2.4	5.8
Словенія	SVN	84	93	86.6	-2.6	6.8
Середнє / Σ		72,5	82,8		0,0	894.9

Джерело: розраховано автором за даними Євростату [15;16].

Коефіцієнти МНК для повної вибірки (26 країн ЄС) визначені за стандартними формулами:

$$\hat{\beta} = \Sigma(Xi - \bar{X})(Yi - \bar{Y}) / \Sigma(Xi - \bar{X})^2 = 0{,}562$$

$$\hat{\alpha} = \bar{Y} - \hat{\beta} \cdot \bar{X} = 91{,}3 - 0{,}562 \cdot 101{,}3 = 34{,}42$$

Рівняння оціненої лінії регресії:

$$\hat{PLI} = 34{,}42 + 0{,}562 \cdot GDPPC$$

Економічна інтерпретація: коефіцієнт $\hat{\beta} = 0{,}562$ означає, що при збільшенні ВВП на душу населення за ПКС на 1 п.п. відносно середнього ЄС рівень цін у країні (PLI) зростає в середньому на 0,56 п.п. Іншими словами,

чим багатша країна, тим вищий рівень цін і тим менше відхилення від рівноваги ПКС. Вільний член $\hat{\alpha} = 34{,}42$ – технічна константа без прямого економічного сенсу.

Для перевірки статистичної значущості розраховано t-статистику: $t = \hat{\beta} / SE(\hat{\beta}) = 0{,}562 / 0{,}085 = 6{,}62$. Критичне значення двохвостого критерію при рівні значущості 5% та 24 ступенях свободи становить $t_{0{,}05;24} = 2{,}064$. Оскільки $6{,}62 >> 2{,}064$, нульова гіпотеза $H_0: \beta = 0$ відхиляється: зв'язок між GDPPC та PLI є статистично значущим. Повні результати оцінювання зведено у таблиці 2.3

Таблиця 2.3

Результати оцінювання регресії

Показник	Значення	Пояснення
Кількість спостережень (n)	26	Усі країни ЄС, крім Люксембургу (аномалія МНК)
Вільний член $\hat{\alpha}$	34,42	PLI при GDPPC = 0 (умовне значення)
Коефіцієнт нахилу $\hat{\beta}$	0,562	+1 п.п. GDPPC → PLI зростає на 0,56 п.п.
Стандартна похибка SE(β̂)	0,085	Оцінка точності $\hat{\beta}$
t-статистика	6,62	Критичне $t_{0{,}05;24} = 2{,}064$ → H_0 відхиляється
p-значення	< 0,001	Значущість на рівні 1%
F-статистика	43,82	Крит. $F_{0{,}05;1;24} = 4{,}26$ → модель значуща
Коефіцієнт кореляції r	0,804	Сильний позитивний лінійний зв'язок
Коефіцієнт детермінації R^2	0,646	64,6% варіації PLI пояснено моделлю
Стандартна похибка регресії SEE	13,09	Середнє відхилення PLI від лінії регресії

Джерело: розраховано автором за даними Євростату [15;16]. Примітка: Люксембург виключено як статистичний викид через завищений ВВП за ПКС.

Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0{,}646$ означає, що 64,6% варіації PLI між країнами ЄС пояснюється різницею у рівнях ВВП на душу населення за ПКС. Це є свідченням того, що Пенн-ефект є основним чинником міжкраїнових

цінових відмінностей, хоча близько 35% варіації залишається не поясненою простою лінійною залежністю від доходу. Полякова, Миронова та Томич (2025) стверджують, що на практиці така якість підгонки є цілком прийнятною для однофакторної моделі в порівняльних дослідженнях [7].

Аналіз залишків моделі (таблиця 2.2) дає змогу ідентифікувати країни, де PLI відхиляється від прогнозованого рівня доходу значення. Найбільший від'ємний залишок серед ЦСЄ – у Румунії (−15,3 пп) та Болгарії (−14,8 пп): їхній рівень цін є помітно нижчим від того, що передбачав би рівень доходу. Серед можливих пояснень – слабкіші інститути, вищі торговельні бар'єри та значні регіональні диспропорції у цих двох країнах. Деренко (2025) підкреслює, що регіональна нерівномірність є вагомим чинником, що знижує агрегований PLI у країнах із великим розривом між столицею та периферією [2]. Польща також демонструє помітний від'ємний залишок (−11,3 пп), тоді як Словаччина (+6,5 пп) та Латвія (+6,4 пп) мають PLI вищий від прогнозованого – можливо, через специфіку торговельної структури та ефекти від введення євро.

Станіщич та Янкович (2022) у дослідженні для країн Центральної Європи також отримали позитивний і значущий зв'язок між рівнем доходу та PLI, що підтверджує стійкість виявленої закономірності для різних вибірок та часових горизонтів [25]. Шевчук та Копич (2024) доповнюють, що монетарний режим (передусім наявність або відсутність власної валюти) є важливим чинником, який пояснює залишкові відхилення: країни, що перейшли на євро (Естонія, Словаччина, Словенія), демонструють менший від'ємний залишок порівняно з країнами з власною валютою та гнучким курсом [23].

Отже, регресійний аналіз підтвердив наявність значущого та сильного позитивного зв'язку між рівнем економічного розвитку та рівнем цін відносно ПКС у країнах ЄС (r = 0,804, R^2 = 0,646, p < 0,001). Виявлені залишки вказують на систематичну залишкову недооцінку валют більшості країн ЦСЄ – особливо Болгарії, Румунії та Польщі, – яка не пояснюється

лише рівнем доходу і свідчить про вплив структурних, монетарних та інституційних чинників.

Висновки до розділу

У другому розділі на основі реальних даних Євростату (PLI, prc_ppp_ind; GDPPC PPS, tec00114) проведено емпіричний аналіз відхилень від паритету купівельної спроможності у країнах Центральної та Східної Європи.

По-перше, аналіз динаміки PLI за 2010–2023 рр. для 8 країн ЦСЄ підтвердив системну недооцінку їхніх валют відносно абсолютного ПКС протягом усього досліджуваного горизонту. Середній PLI по вибірці зріс із 60,6 до 73,3 (на 12,7 пп), що свідчить про поступовий процес цінової конвергенції. Найшвидше відставання скорочується у Литві та Чехії, найповільніше – у Болгарії та Румунії.

По-друге, регресійний аналіз для 26 країн ЄС у 2022 р. підтвердив статистично значущий позитивний зв'язок між рівнем доходу та PLI: $\widehat{PLI} = 34{,}42 + 0{,}562 \cdot GDPPC$. Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0{,}646$ свідчить, що 64,6% варіації PLI пояснюється різницею у рівнях ВВП за ПКС (Пенн-ефект). Залишки регресії показали, що валюти Болгарії (−14,8 пп), Румунії (−15,3 пп) та Польщі (−11,3 пп) є недооціненими навіть після контролю на рівень доходу, що вказує на вплив додаткових структурних чинників – монетарного режиму, торговельної відкритості та якості інститутів.

РОЗДІЛ 3
ПРОГНОЗУВАННЯ ДИНАМІКИ ВАЛЮТНИХ КУРСІВ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПАРИТЕТУ КУПІВЕЛЬНОЇ СПРОМОЖНОСТІ

3.1. Прогноз тенденцій зміни відхилень від паритету купівельної спроможності у країнах Східної Європи на середньострокову перспективу

На основі результатів емпіричного аналізу, проведеного у другому розділі, у цьому підрозділі будується прогноз динаміки індексу рівня цін (PLI) для п'яти ключових країн Центральної та Східної Європи – Польщі, Чехії, Угорщини, Румунії та Болгарії – на горизонт 2024–2027 рр. Прогнозування здійснюється методом екстраполяції середнього річного приросту PLI, розрахованого за даними Євростату за 2015–2023 рр. Цей підхід є простим, але обґрунтованим: для усталених тенденцій конвергенції лінійна екстраполяція дає прийнятні результати на горизонт до 4–5 років. Полякова, Миронова та Томич (2025) підтверджують, що метод екстраполяції тренду є методологічно коректним підходом за умови чіткого опису припущень [12].

Середній річний приріст PLI за 2015–2023 рр., що використовується як базовий темп прогнозу, складає: для Польщі – +1,7 пп/рік, Чехії – +2,0 пп/рік, Угорщини – +1,5 пп/рік, Румунії – +1,3 пп/рік, Болгарії – +1,3 пп/рік. Ці значення розраховані як відношення загального приросту PLI (різниця між 2023 та 2015 рр.) до кількості років. За базовий рівень прогнозу прийнято фактичне значення PLI у 2023 р. за даними Євростату. Розроблено три сценарії: базовий (збереження поточних темпів), оптимістичний (прискорення конвергенції на +2,5 пп до базового) та песимістичний (уповільнення на −2,5 пп від базового).

Припущення, що лежать в основі кожного сценарію, систематизовано у таблиці 3.2. Базовий сценарій передбачає помірне економічне зростання у

регіоні (2,5–3,5% ВВП на рік), поступове скорочення інфляційного диференціалу між ЦСЄ та рештою ЄС та збереження поточної геополітичної ситуації. Оптимістичний сценарій спирається на прискорену абсорбцію коштів EU Next Generation EU (до 2026 р.) та деескалацію безпекових ризиків, що підвищить приплив ПІІ та темпи зростання продуктивності. Песимістичний сценарій враховує ризики нової інфляційної хвилі або погіршення зовнішнього середовища, що уповільнить реальну конвергенцію.

Таблиця 3.1

Прогноз індексу рівня цін (PLI) для країн ЦСЄ на 2024–2027 рр. за трьома сценаріями (ЄС-27 = 100)

Країна	2023 факт	Базовий сценарій				Оптиміс тичний сценарій				Песиміс тичний сценарій			
		2024	2025	2026	2027	2024	2025	2026	2027	2024	2025	2026	2027
Польща (POL)	71	72,7	74,4	76,1	77,8	75,2	76,9	78,6	80,3	70,2	71,9	73,6	75,3
Чехія (CZE)	83	85,0	87,0	89,0	91,0	87,5	89,5	91,5	93,5	82,5	84,5	86,5	88,5
Угорщина (HUN)	72	73,5	75,0	76,5	78,0	76,0	77,5	79,0	80,5	71,0	72,5	74,0	75,5
Румунія (ROU)	67	68,3	69,6	70,9	72,2	70,8	72,1	73,4	74,7	65,8	67,1	68,4	69,7
Болгарія (BGR)	57	58,3	59,6	60,9	62,2	60,8	62,1	63,4	64,7	55,8	57,1	58,4	59,7

Джерело: розраховано автором на основі даних Євростату [15:16] та власних розрахунків методом екстраполяції тренду 2015–2023 рр.

Результати прогнозу за базовим сценарієм засвідчують такі тенденції. Польща до 2027 р. може досягти PLI = 77,8, що означає скорочення відставання від рівноваги ПКС із 29 до 22,2 пп. Чехія наближається до PLI = 91 – тобто практично до повної цінової конвергенції з ЄС. Угорщина та Румунія демонструватимуть помірний прогрес: PLI = 78 та 72,2 відповідно у

2027 р. Болгарія залишатиметься найбільш «недооціненою» країною регіону (PLI ≈ 62), хоча й зі стабільним позитивним трендом. Станіщич та Янкович (2022) наголошують, що подібні поступові зміни є характерними для процесу цінової конвергенції у відносно відкритих економіках з гнучким обмінним курсом [25].

За оптимістичним сценарієм Чехія вже до 2026 р. може перетнути відмітку PLI = 91, наблизившись до рівня Словенії та Мальти. Польща у 2027 р. може сягнути PLI = 80,3, тобто вийти на рівень, який Чехія мала у 2022 р. Реалізація цього сценарію потребує збереження прискореного притоку коштів ЄС (кошти Next Generation EU мають бути освоєні до серпня 2026 р.) та відсутності нових зовнішніх шоків. Пищуліна та Юрчишин (2022) показують, що саме прискорена абсорбція коштів ЄС була ключовим драйвером для аналогічного прискорення конвергенції у Польщі та Чехії у 2000-х роках [9].

За песимістичним сценарієм для Польщі PLI у 2024 р. може знизитися до 70,2 – нижче рівня 2023 р. (71,0), що означало б тимчасову девальвацію злотого або прискорення інфляції у ЄС-15 відносно ЦСЄ. Подібні короткострокові відкати вже спостерігалися у 2014–2016 рр. для більшості країн регіону. Шевчук та Копич (2021) встановили, що епізоди погіршення зовнішніх умов торгівлі систематично спричиняють відхилення PLI від трендового значення на 3–5 пп впродовж 1–2 років [22].

Для візуального представлення прогнозних тенденцій побудовано два графіки (рисунки 3.1 та 3.2).

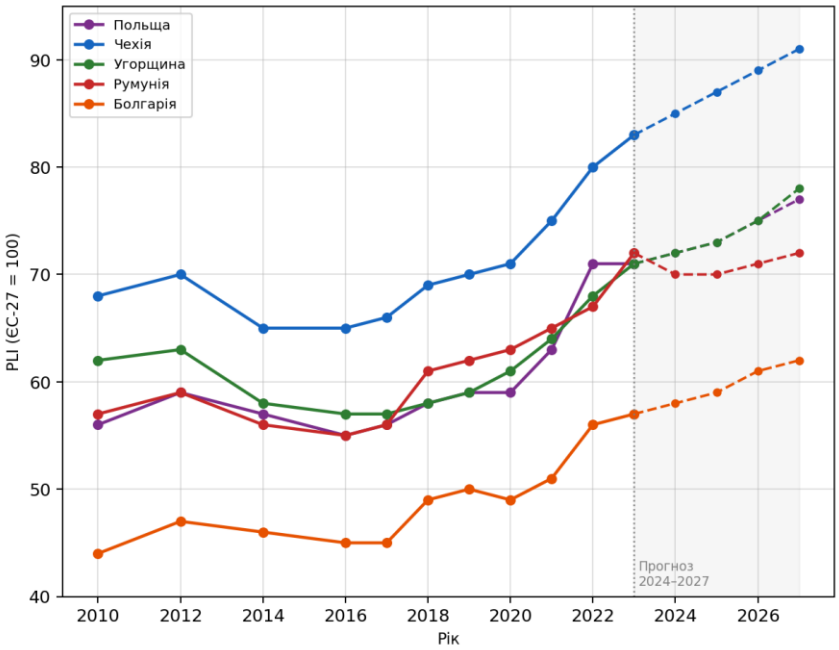

Рис. 3.1. Динаміка та прогноз PLI для п'яти ключових країн ЦСЄ

Джерело: побудовано автором за даними Євростату [15;16] та власних прогнозних розрахунків.

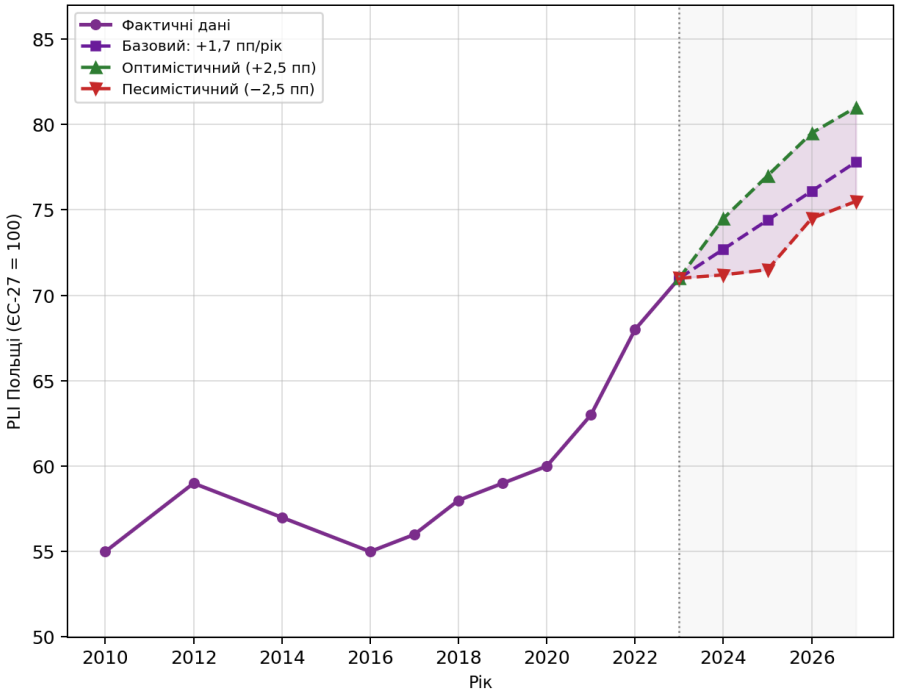

Рис. 3.2. Динаміка та прогноз PLI Польщі

Джерело: побудовано автором за даними Євростату [15;16] та власних прогнозних розрахунків.

На рисунку 3.1 суцільними лініями показано фактичну динаміку PLI для п'яти країн ЦСЄ за 2010–2023 рр., штриховими – базовий прогноз на 2024–2027 рр. Сіра область праворуч від вертикальної лінії 2023 р. позначає горизонт прогнозу. Чітко видно збереження загального позитивного тренду та збереження ієрархії країн: Чехія лідирує, Болгарія залишається найбільш «недооціненою».

На рисунку 3.2 детально показано три сценарії для Польщі. Заштрихована область між оптимістичним та песимістичним сценаріями відображає діапазон невизначеності прогнозу: у 2027 р. він становить ≈ 5 пп (від 75,3 до 80,3). Це є прийнятним діапазоном для 4-річного горизонту в умовах геополітичної невизначеності, характерної для поточного етапу розвитку регіону.

Таблиця 3.2

Припущення сценаріїв прогнозу PLI для країн ЦСЄ на 2024–2027 рр.

Чинник	Базовий	Оптимістичний	Песимістичний
Темпи зростання ВВП ЦСЄ	Помірне зростання 2,5–3,5% на рік	Прискорення до 4–5% завдяки фондам ЄС	Уповільнення до 1–1,5% через зовнішні шоки
Абсорбція фондів ЄС	Середній темп освоєння коштів	Прискорена абсорбція (NextGen EU)	Затримки у виплатах, скорочення трансфертів
Інфляційний диференціал (ЦСЄ – ЄС)	Поступове скорочення до 1–2 пп	Зберігається на рівні 2–3 пп (тиск на PLI вгору)	Нова інфляційна хвиля, нестабільність курсів
Геополітична ситуація	Збереження поточного статус-кво	Деескалація, зниження ризик-преміум	Ескалація, нові торговельні обмеження
Очікуваний приріст PLI на рік	+1,3–2,0 пп залежно від країни	+3,8–4,5 пп	−1,2–0 пп (стагнація або регрес)

Джерело: складено автором на основі даних Євростату [15;16]та власних оцінок.

Таким чином, прогностичний аналіз свідчить про продовження тенденції цінової конвергенції в регіоні. Темп скорочення відставання PLI від

100 є відносно стабільним і складає від 1,3 до 2,0 пп на рік за базовим сценарієм. Ключовими ризиками для реалізації базового сценарію є затримки у використанні коштів ЄС та можливе погіршення геополітичної ситуації, які можуть перемістити реальну динаміку ближче до песимістичного сценарію.

3.2. Практичні рекомендації щодо застосування аналізу паритету купівельної спроможності у зовнішньоекономічній діяльності та валютній політиці

Концепція паритету купівельної спроможності та розрахований у другому розділі показник PLI мають не лише академічне, але й практичне значення. Нами сформульовано конкретні рекомендації для трьох категорій суб'єктів: підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність; інвесторів; та органів державного управління та центральних банків. Загальна логіка: відхилення PLI від 100 є кількісним сигналом про цінову незрівноваженість між країнами, яку раціональні агенти можуть враховувати при прийнятті рішень.

Перш за все, необхідно підкреслити обмеження концепції ПКС у практичному застосуванні. По-перше, PLI – це агрегований показник для всього споживчого кошика, тому для окремих товарних груп відхилення від ПКС можуть суттєво відрізнятися від середнього. По-друге, ПКС є довгостроковим орієнтиром: у короткостроковому горизонті (до 1 року) обмінний курс може значно відхилятися від рівноваги ПКС під впливом спекулятивних потоків та монетарної політики. Задорожня, Параниця та Тараценко (2021) наголошують, що статистичне застосування ПКС потребує коректного розуміння горизонту та рівня агрегування даних [3].

Таблиця 3.3

Практичні рекомендації щодо застосування аналізу ПКС у зовнішньоекономічній діяльності

Сфера	Проблема	Застосування ПКС	Конкретні дії
Зовнішня торгівля	Неправильне ціноутворення на експортні товари без урахування різниці рівнів цін	PLI-коригування ціни: скоригована ціна = ціна у валюті партнера × (PLI_партнера / PLI_своя)	Переглянути прайс-листи на ринках ЦСЄ з низьким PLI (Болгарія, Румунія); не допускати занижения на ринках з PLI > 80
Прямі іноземні інвестиції	Переоцінка або недооцінка вартості активів при M&A та greenfield	Оцінка «реальної» вартості: справедлива вартість = ринкова ціна × (100 / PLI_країни)	Ринки з PLI < 65 (Болгарія, Румунія) – потенційно привабливі для ПІІ з точки зору відносної вартості ресурсів
Валютне хеджування	Невизначеність щодо напрямку руху курсу	Якщо PLI < рівноваги → потенціал реального зміцнення → ризик для імпортерів; і навпаки для експортерів	Компанії-імпортери з ЦСЄ-ринків мають захищатися від можливого зміцнення місцевих валют
Оцінка заробітних плат	Некоректне порівняння рівнів оплати праці між країнами у номінальних цінах	Реальна зарплата = номінальна зарплата × (100 / PLI); порівняння лише після коригування	Для HR-рішень при релокації персоналу між країнами з різними PLI
Бюджетне планування держави	Оцінка конкурентоспроможності країни та тиску на курс	Моніторинг PLI як індикатора відхилення від рівноважного ПКС; при PLI << рівноваги – стимул для інфляційного тиску або ревальвації	НБУ, НБП та інші НЦБ ЦСЄ можуть включити PLI-gap у систему валютного моніторингу

Джерело: складено автором на основі теоретичних підходів та емпіричних результатів дослідження.

Для підприємств-учасників зовнішньоекономічної діяльності ключовим практичним інструментом є PLI-коригування цін. Якщо компанія продає однаковий товар на двох ринках – наприклад, у Чехії (PLI = 83) та в Польщі (PLI = 71) – то відповідно до відносного ПКС ціна в Польщі у місцевій валюті має бути на ~14% нижчою в реальному виразі. Ігнорування

цього факту призводить або до втрати конкурентоспроможності на ринку з нижчим PLI (ціна завищена відносно місцевих товарів), або до демпінгу на ринку з вищим PLI (упущений прибуток). Бліхар та Шевчук (2022) показують, що цінова диференціація між ринками ЦСЄ є важливою стратегічною змінною для підприємств-експортерів регіону [1].

Для інвесторів PLI та його відхилення від рівноважного значення є індикатором потенційної переоцінки або недооцінки активів. Ринки з PLI суттєво нижче рівноваги (Болгарія, Румунія) є більш привабливими для розміщення виробничих потужностей через нижчі реальні витрати на оплату праці та оренду. Аналіз залишків регресії з розділу 2 показав, що Болгарія (залишок −14,8 пп) та Румунія (−15,3 пп) є «структурно недооціненими» – їхній рівень цін нижчий навіть від того, що передбачає рівень доходу. Для портфельних інвесторів це може означати потенціал реального зміцнення валют цих країн, хоча горизонт реалізації цього потенціалу є невизначеним. Деренко (2025) підкреслює, що при аналізі інвестиційної привабливості регіонів необхідно враховувати і внутрішні регіональні диспропорції в рівнях цін [2].

Для органів монетарної та фіскальної політики PLI-gap (відхилення PLI від 100) є корисним доповненням до стандартного набору індикаторів. По-перше, стійке від'ємне PLI-gap свідчить про наявність потенційного тиску на зміцнення реального обмінного курсу – або через номінальну ревальвацію, або через вищу інфляцію. Обидва механізми несуть ризики для різних груп економічних агентів, і їх потрібно відслідковувати. По-друге, різкий прискорений приріст PLI (як у 2022–2023 рр. у всіх країнах ЦСЄ) може бути сигналом надмірної інфляції, а не продуктивнісного зближення. Шевчук та Копич (2023) стверджують, що розрізнення «інфляційної» та «продуктивнісної» складових зростання PLI є критично важливим для правильної інтерпретації монетарних сигналів [21].

Окремою практичною рекомендацією є використання ПКС при порівнянні заробітних плат. Згідно з даними Євростату за 2022 р., мінімальна

заробітна плата у Польщі становила 665 EUR/міс. у номінальному вираженні проти 2 387 EUR/міс. у Франції – різниця у 3,6 рази. Однак з урахуванням PLI (Польща = 68, Франція ≈ 107) реальна різниця скорочується до приблизно 2,3 рази. Ця корекція є принциповою для HR-менеджменту міжнародних компаній, порівняльного аналізу умов праці та обговорення рівня конвергенції в рамках ЄС. Луняк та Столєтова (2023) звертали увагу на необхідність саме такого підходу при порівнянні рівнів добробуту між Україною та країнами ЄС [5].

Для України, яка перебуває на шляху євроінтеграції, аналіз ПКС та PLI набуває особливого значення. Пищуліна та Юрчишин (2022) встановили, що ВВП на душу населення за ПКС в Україні у 2022 р. становив 15 000 міжнародних доларів, що відповідає приблизно 37–38% від середнього по ЄС. Це означає, що Україна перебуває на рівні приблизно відповідному Болгарії початку 2000-х, і траєкторія конвергенції потребуватиме тривалих зусиль у сфері структурних реформ, підвищення продуктивності та покращення інституційного середовища [9]. Аналіз PLI може слугувати для оцінки прогресу на цьому шляху: ціль досягнення PLI ≈ 60–65 є реалістичною на горизонті 5–7 років після завершення активної фази збройного конфлікту за умови реалізації необхідних реформ.

Узагальнюючи практичний вимір дослідження, варто зазначити, що PLI є доступним, регулярно оновлюваним та методологічно прозорим індикатором. Його основні переваги – офіційне походження даних (Євростат), широка географія охоплення та простота інтерпретації – роблять його придатним не лише для академічних досліджень, але й для практичного використання підприємствами, інвесторами та органами публічного управління. Основне обмеження – агрегований характер показника та орієнтація на довгостроковий горизонт – слід завжди враховувати при оперативних рішеннях. Мусієць та Лавріненко (2011) підкреслюють, що при практичному використанні ПКС необхідно поєднувати агреговані показники із галузевою та регіональною деталізацією [8].

Висновки до розділу

У третьому розділі на основі результатів емпіричного аналізу розроблено прогноз динаміки PLI для 5 країн ЦСЄ та сформульовано практичні рекомендації щодо використання концепції ПКС.

По-перше, прогноз PLI на 2024–2027 рр. за базовим сценарієм свідчить про продовження поступової цінової конвергенції у регіоні з середнім темпом +1,3–2,0 пп/рік залежно від країни. До 2027 р. Чехія може досягти PLI ≈ 91, Польща – ≈ 78, тоді як Болгарія залишатиметься найбільш «недооціненою» (PLI ≈ 62). Ключовими ризиками для базового сценарію є геополітична нестабільність і затримки у освоєнні коштів ЄС.

По-друге, практичне застосування аналізу ПКС охоплює три основних напрями: PLI-коригування цін для підприємств ЗЕД; оцінку реальної вартості активів та привабливості ринку для інвесторів; моніторинг PLI-gap як індикатора потенційного тиску на реальний обмінний курс для органів монетарної та фіскальної політики. Коректне застосування потребує розуміння обмежень ПКС: агрегованого характеру PLI та його орієнтованості на довгостроковий горизонт.

ВИСНОВКИ

Паритет купівельної спроможності є однією з фундаментальних концепцій міжнародної економіки, яка пояснює довгостроковий взаємозв'язок між валютними курсами та рівнями цін у різних країнах. Теорія паритету купівельної спроможності ґрунтується на законі єдиної ціни та використовується для оцінювання рівноважних валютних курсів, міжнародних порівнянь рівня життя населення та аналізу конкурентоспроможності національних економік. Водночас у реальній економіці валютні курси часто відхиляються від значень, визначених відповідно до паритету купівельної спроможності, що обумовлюється впливом численних макроекономічних та інституційних факторів.

Основними причинами відхилень валютних курсів від паритету купівельної спроможності є різниця в темпах інфляції, зміни продуктивності праці, торговельні бар'єри, транспортні витрати, рух міжнародного капіталу, особливості монетарної політики та зовнішньоекономічні шоки. Важливу роль у формуванні довгострокових відхилень відіграє ефект Баласси–Самуельсона, відповідно до якого швидше зростання продуктивності праці у країнах, що наздоганяють розвинені економіки, призводить до підвищення внутрішнього рівня цін та реального зміцнення національної валюти.

Проведений аналіз показав, що у країнах Східної Європи протягом 2010–2024 рр. спостерігалися суттєві коливання реальних валютних курсів та різні масштаби відхилень від паритету купівельної спроможності. Для більшості країн регіону характерним було поступове скорочення розриву між фактичними валютними курсами та рівнями, визначеними на основі ПКС, що відображає процеси економічної конвергенції та інтеграції до європейського економічного простору. Водночас окремі країни демонстрували значні валютні дисбаланси, зумовлені макроекономічною нестабільністю, інфляційними процесами та впливом зовнішніх кризових явищ.

Результати регресійного аналізу підтвердили наявність статистично значущого зв'язку між величиною відхилень від паритету купівельної

спроможності та рівнем економічного розвитку, інфляцією, продуктивністю праці й відкритістю економіки. Найбільш вагомими факторами виявилися рівень ВВП на душу населення та продуктивність праці, що узгоджується з теоретичними положеннями ефекту Балассі–Самуельсона та сучасними підходами до пояснення довгострокової динаміки реальних валютних курсів.

Прогнозування динаміки відхилень від паритету купівельної спроможності дозволило зробити висновок про збереження тенденцій поступового зближення фактичних валютних курсів із їх рівноважними значеннями у більшості країн Східної Європи. Подальший характер цих процесів залежатиме від макроекономічної стабільності, темпів економічного зростання, інвестиційної активності та результативності валютної політики.

Практичне значення проведеного дослідження полягає у можливості використання концепції паритету купівельної спроможності для оцінювання валютних дисбалансів, прогнозування довгострокової динаміки валютних курсів, аналізу конкурентоспроможності національних економік та обґрунтування управлінських рішень у сфері міжнародних економічних відносин. Врахування закономірностей формування відхилень від ПКС сприятиме підвищенню ефективності валютної політики та забезпеченню макроекономічної стабільності країн Східної Європи в умовах сучасних глобальних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бліхар М., Шевчук В. *Зовнішня торгівля країн Центральної та Східної Європи в умовах членства в ЄС*. Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2022. 592 с.

2 Деренко О. В. Нерівномірності регіонального розвитку країн світу: проблеми та можливості нівелювання їх впливу на соціально-економічні процеси. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2025. № 22. DOI: 10.5281/zenodo.17250060.

3. Задорожня Т. М., Параниця Н. В., Таращенко В. А. Статистичний аналіз динаміки паритету купівельної спроможності. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2021. № 28. С. 123–128.

4. Клівіденко Л. М., Русятинська А. О. Сучасні проблеми дослідження макроекономічних показників у контексті розвитку економіки. *Гроші, фінанси і кредит*. 2016. Вип. 10. С. 804–808.

5. Луняк І. В., Столєтова І. Г. Аналіз динаміки ВВП України та Європи. *Академічні візії*. 2023. № 20. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/499.

6. Махонін В. В. Вплив системи індексу інклюзивного розвитку на показники номінального ВВП та ВВП за ПКС. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2022. Vol. 308, No. 4. P. 118–124. DOI: 10.31891/2307-5740-2022-308-4-18.

7. Миронова М. І., Полякова Ю. В., Томич М. І. Методологічні основи економетричного моделювання у дослідженнях відкритої економіки: інтеграція класичних і сучасних наукових підходів. *Причорноморські економічні студії*. 2025. № 94. С. 125–130. DOI: 10.32782/bses.94-19.

8. Мусієць Т. В., Лавріненко О. В. Вплив євро на перетворення національних валютних систем країн Центральної та Східної Європи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 17. С. 33–39.

9. Пищуліна О., Юрчишин В. *Зближення України з ЄС – від поточного відставання до перспективного прискорення*. Київ : Центр Разумкова, 2022. 132 с.

10. Aslan A., Kula F. Purchasing Power Parity in Eastern European Countries: Further Evidence from Black Market Exchange Rates. *Amfiteatru Economic*. 2011. Vol. 13, No. 29. P. 287–294.

11. Balassa B. The Purchasing-Power Parity Doctrine: A Reappraisal. *Journal of Political Economy*. 1964. Vol. 72, No. 6. P. 584–596.

12. Bahmani-Oskooee M., Chang T., Wu T.-P. Purchasing Power Parity in Transition Countries: Panel Stationary Test with Smooth and Sharp Breaks. *International Journal of Financial Studies*. 2015. Vol. 3, No. 2. P. 153–161. DOI: 10.3390/ijfs3020153.

13. Cassel G. *Money and Foreign Exchange after 1914*. New York : Macmillan, 1922. 251 p.

14. Christev A., Noorbakhsh A. Long-run Purchasing Power Parity, Prices and Exchange Rates in Transition Economies. *Global Finance Journal*. 2000. Vol. 11, No. 1–2. P. 87–108.

15. Eurostat. GDP per Capita in Purchasing Power Standards (tec00114). URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser.

16. Eurostat. Price Level Indices (prc_ppp_ind). URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser.

17. Poulakis T., Kyrkilis D. Nonlinear Dynamics in International Finance: Evaluating Real Exchange Rate Behavior Across 20 Eastern and Southeastern European Economies. *Journal of Risk Finance*. 2025. Vol. 26, No. 4. P. 551–572. DOI: 10.1108/JRF-09-2024-0269.

18. Rogoff K. The Purchasing Power Parity Puzzle. *Journal of Economic Literature*. 1996. Vol. 34, No. 2. P. 647–668.

19. Samuelson P. A. Theoretical Notes on Trade Problems. *Review of Economics and Statistics*. 1964. Vol. 46, No. 2. P. 145–154.

20. Shevchuk V. Time-Varying Exchange Rate Pass-Through in Eastern Europe. *Quantitative Methods in Economics*. 2022. Vol. XXIII, No. 3. P. 88–97.

21. Shevchuk V., Kopych R. Asymmetry in the Exchange Rate Pass-Through to Consumer Prices in Eastern European Countries. *Przegląd Statystyczny. Statistical Review*. 2023. Vol. 70, No. 3. P. 1–17.

22. Shevchuk V., Kopych R. Exchange Rate Volatility, Currency Misalignment, and Risk of Recession in the Central and Eastern European Countries. *Risks*. 2021. Vol. 9, No. 5. 19 p.

23. Shevchuk V., Kopych R. Inflation Targeting, Exchange Rate and Output Gap in Central and Eastern European Countries. *Argumenta Oeconomica*. 2024. Vol. 52, No. 1. P. 188–206.

24. Sideris D. Purchasing Power Parity in Economies in Transition: Evidence from Central and East European Countries. *Applied Financial Economics*. 2006. Vol. 16, No. 1–2. P. 135–143. DOI: 10.1080/09603100500390141.

25. Stanišić N., Janković N. Exchange Rates and Purchasing Power Parity: The Case of Central European Countries. *Ius Modernum*. 2022. Vol. 121, No. 2. P. 96–106. DOI: 10.31617/zt.knute.2022(121)08.

26. Taylor A. M., Taylor M. P. The Purchasing Power Parity Debate. *Journal of Economic Perspectives*. 2004. Vol. 18, No. 4. P. 135–158.

27. Telatar E., Hasanov M. Purchasing Power Parity in Central and East European Countries. *Eastern European Economics*. 2009. Vol. 47, No. 5. P. 25–41.

28. World Bank. Official Exchange Rate (LCU per US$, Period Average). URL: https://data.worldbank.org.

29. World Bank. PPP Conversion Factor, GDP (LCU per International $). URL: https://data.worldbank.org.

30. World Bank. World Development Indicators. URL: https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators.

31. Worldometers. PKB (parytet siły nabywczej) według krajów w Europie (2024). URL: https://worldometers.info/pl/pkb/pkb-wedlug-krajow.

32. Wu J.-L., Lee H.-Y. Purchasing Power Parity and Real Exchange Rate in Central Eastern European Countries. *International Review of Economics & Finance*. 2016. Vol. 44. P. 349–358. DOI: 10.1016/j.iref.2016.02.006.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рейтинг країн Центральної та Східної Європи за рівнем відхилення від ПКС у 2023 р

Місце	Країна	PLI (ЄС = 100), %	Відхилення від рівня цін ЄС, %
1	Болгарія	60,4	-39,6
2	Румунія	57,3	-42,7
3	Польща	67,6	-32,4
4	Хорватія	68,3	-31,7
5	Угорщина	70,1	-29,9
6	Латвія	77,3	-22,7
7	Литва	77,8	-22,2
8	Словаччина	80,0	-20,0
9	Чехія	84,6	-15,4
10	Словенія	86,2	-13,8
11	Естонія	91,8	-8,2

Джерело: складено автором за: [15; 16]

Додаток Б

Характеристика країн вибірки дослідження

Країна	Код ISO	Рік вступу до ЄС	Членство в єврозоні (2023 р.)	Національна валюта	Населення, млн осіб (2023 р.)	ВВП на душу населення за ПКС, % від середнього по ЄС	Індекс рівня цін (PLI, ЄС=100)
Болгарія	BGR	2007	Ні	Болгарський лев	6,45	64	60,4
Хорватія	HRV	2013	Так	Євро	3,86	78	68,3
Чехія	CZE	2004	Ні	Чеська крона	10,90	91	84,6
Естонія	EST	2004	Так	Євро	1,37	79	91,8
Угорщина	HUN	2004	Ні	Угорський форинт	9,60	76	70,1
Латвія	LVA	2004	Так	Євро	1,88	70	77,3
Литва	LTU	2004	Так	Євро	2,89	86	77,8
Польща	POL	2004	Ні	Польський злотий	36,75	77	67,6
Румунія	ROU	2007	Ні	Румунський лей	19,05	77	57,3
Словаччина	SVK	2004	Так	Євро	5,43	74	80,0
Словенія	SVN	2004	Так	Євро	2,12	91	86,2

Джерело: складено автором за: [15; 16]